

PAPER

G'AZZOLIY ASARLARINING SHAXS SHAXSIY RIVOJLANISHIDAGI AHAMIYATI

Aliyeva Nazokatxon Umarali qizi^{1,*}

¹Toshkent menejment va iqtisodiyot instituti Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrası psixologiya fani o'qituvchisi

*aliyeva N@gmail.com

Abstract

Mazkur maqolada buyuk mutafakkir Imom Abu Homid al-G'azzoliyning asarlarida bayon etilgan g'oyalar asosida shaxsning ma'naviy-axloqiy va psixologik rivojlanish masalalari tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida "Ihyo ulum ad-din", "Kimyo saodat", "Mizan ul-amal" kabi asarlarda shaxs kamoloti, nafsni tarbiyalash, o'z-o'zini anglash va ichki ruhiy muvozanatni shakllantirishga oid qarashlar ilmiy-nazariy jihatdan yoritiladi. Maqolada G'azzoliy ta'limotining zamonaviy shaxs rivojlanishi nazariyalari bilan uyg'un jihatlari ochib berilib, uning pedagogik va psixologik ahamiyati asoslab beriladi. Tadqiqot natijalari G'azzoliy qarashlarining shaxsni komil inson sifatida tarbiyalashdagi muhim ahamiyatini ko'rsatadi.

Key words: G'azzoliy, shaxs, shaxsiy rivojlanish, ma'naviyat, nafs tarbiyasi, axloq, o'z-o'zini anglash.

Imom Abu Homid al-G'azzoliy shaxs masalasini insonning ichki ruhiy olami, axloqiy fazilatlar va aqliy salohiyati bilan uzviy bog'liq holda talqin etadi. Uning ta'limotiga ko'ra, shaxs — bu faqat tashqi xulq-atvor majmui emas, balki qalb, aql va nafsning o'zaro uyg'unligida shakllanadigan murakkab tizimdir. G'azzoliy insonni komillikka yetkazuvchi asosiy omil sifatida qalbni tarbiyalashni ko'rsatadi. Chunki qalb inson faoliyatining boshqaruv markazi bo'lib, undagi holat shaxsning fikrlashi, his-tuyg'ulari va xulq-atvoriga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Mutafakkir shaxs kamolotini bosqichma-

bosqich jarayon sifatida ko'rib, unda aqliy yetuklik, axloqiy poklik va ruhiy barqarorlikning o'zaro bog'liqligini asoslaydi. Bu yondashuv zamonaviy psixologiyada shaxsning kognitiv, affektiv va xulqiy komponentlari haqidagi qarashlar bilan uyg'unlik kasb etadi.

G'azzoliy asarlarida shaxsiy rivojlanishning markaziy masalalaridan biri nafsni tarbiyalash hisoblanadi. U nafsni insondagi salbiy mayllar manbai sifatida ko'rsatib, uni nazorat qilish va tarbiyalash shaxs kamolotining muhim sharti ekanini ta'kidlaydi. "Ihyo ulum ad-din" asarida nafs bilan kurashish, uni poklash va ijobiy sifatlar

Compiled on: January 17, 2026.

Copyright: ©2025 by the authors. Submitted to Advances in Science and Humanities for possible open access publication under the terms and conditions of the [Creative Commons Attribution \(CC BY\) 4.0 license](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

bilan boyitish masalalari batafsil bayon etilgan.

G‘azzoliyning fikricha, nafs tarbiyasi o‘z-o‘zini tahlil qilish, sabr-toqat, iroda va doimiy o‘zini nazorat qilish orqali amalga oshiriladi. Ushbu jarayon shaxsda mas’uliyat, o‘zini boshqarish va maqsadga yo‘naltirilganlik kabi muhim psixologik sifatlarni shakllantiradi. Zamonaviy psixologiyada bu tushunchalar o‘zini boshqarish (self-regulation) va o‘zini nazorat qilish (self-control) kategoriyalari bilan izohlanadi. G‘azzoliy shaxsning yetuklik darajasi uning o‘zini anglash darajasi bilan belgilanadi, deb hisoblaydi. “Kimyoi saodat” asarida insonning o‘z mohiyatini anglashi, hayot maqsadini belgilashi va o‘z ustida ishlashi shaxsiy rivojlanishning muhim sharti sifatida ko‘rsatiladi. O‘z-o‘zini anglash shaxsda mustaqil tafakkur, tanqidiy fikrlash va ongli qaror qabul qilish qobiliyatini rivojlantiradi.

Mutafakkir tafakkurni faqat bilish vositasi sifatida emas, balki axloqiy tanlovlarni amalga oshirish mexanizmi sifatida ham baholaydi. Bu yondashuv shaxs rivojlanishida tafakkur va axloqning uzviy bog‘liqligini ko‘rsatadi hamda kognitiv-axloqiy rivojlanish nazariyalari bilan mushtarak jihatlariga ega.

G‘azzoliy ta’limotida shaxsiy rivojlanishning yakuniy maqsadi — komil insonni shakllantirishdir. Komil inson iymon, bilim, axloq va ruhiy muvozanat uyg‘unligiga ega bo‘lgan shaxs sifatida talqin etiladi. “Mizan ul-amal” asarida axloqiy fazilatlar mezoni, ezgulik va yovuzlikni farqlash masalalari chuqur tahlil qilingan.

Shaxsda halollik, sabr, kamtarlik, adolat va mas’uliyat kabi fazilatlarining shakllanishi uning jamiyatdagi ijtimoiy moslashuvini kuchaytiradi. Bu jihat G‘azzoliy qarashlarining nafaqat diniy-ma’naviy, balki ijtimoiy-psixologik ahamiyatga ham ega ekanini ko‘rsatadi. G‘azzoliy ta’limotidagi ko‘plab g‘oyalar zamonaviy psixologiya va pedagogika fanidagi shaxs rivojlanishi nazariyalari bilan uyg‘unlashadi. Xususan, uning o‘z-o‘zini anglash, ichki nazorat va axloqiy mas’uliyat haqidagi qarashlari A. Maslou, K. Rojers, E. Erikson kabi olimlarning gumanistik yondashuvlari bilan mushtarak jihatlariga ega.

Bu uyg‘unlik G‘azzoliy merosining universalligini va uni zamonaviy ta’lim-tarbiya jarayonlarida qo‘llash imkoniyatlarini kengaytiradi.

Shaxsni har tomonlama rivojlantirishga qaratilgan ushbu yondashuv bugungi globallashuv sharoitida ma’naviy barqaror va ongli shaxsni tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Imom al-G‘azzoliy shaxs rivojlanishida ruhiy muvozanatni muhim omil sifatida ko‘rsatadi. Uning qarashlariga ko‘ra, inson qalbida qo‘rquv, g‘azab, hasad va nafsiy istaklarning haddan oshishi shaxsning ichki barqarorligini buzadi. “Ithyo ulum ad-din” asarida ushbu holatlarning kelib chiqish sabablari va ularni bartaraf etish yo‘llari batafsil tahlil qilingan. Mutafakkir bunday salbiy holatlarni nazorat qilish orqali shaxsda emotsional yetuklik va psixologik barqarorlik shakllanishini ta’kidlaydi.

Zamonaviy psixologiya nuqtayi nazaridan bu qarashlar emotsional intellekt tushunchasi bilan bevosita bog‘liqdir. G‘azzoliy insonning o‘z hissiyotlarini anglay olishi va ularni boshqara bilishi shaxsiy rivojlanishning muhim ko‘rsatkichi ekanini asoslab bergan.

G‘azzoliy asarlarida iroda shaxsni harakatga undovchi va uni maqsad sari yetaklovchi kuch sifatida talqin qilinadi. Uning fikricha, kuchli iroda nafs ustidan nazorat o‘rnatish va ongli tanlov qilish orqali rivojlanadi. Iroda tarbiyasi shaxsda qat’iyatlilik, sabr-bardosh va mas’uliyat hissining kuchayishiga xizmat qiladi. Bu jihat shaxsiy rivojlanishda ichki motivatsiyaning ahamiyatini ko‘rsatadi. Zamonaviy motivatsiya nazariyalarida ichki motivatsiya shaxsning o‘zini namoyon etish va o‘z salohiyatini ro‘yobga chiqarishiga asos bo‘lishi ta’kidlanadi. G‘azzoliyning iroda haqidagi qarashlari ushbu nazariyalar bilan uyg‘unlashib, uning ta’limotining ilmiy-amaliy ahamiyatini yanada oshiradi.

G‘azzoliy ta’limotining muhim jihatlaridan biri bilim va amal birligidir. Mutafakkir ilmni faqat nazariy bilim sifatida emas, balki shaxs xulq-atvorida namoyon bo‘ladigan amaliy fazilat sifatida baholaydi. “Mizan ul-amal” asarida bilimning axloqiy mazmun bilan boyitilmagan shakli shaxs rivojlanishida kutilgan natijani bermasligi qayd etilgan. Ushbu yondashuv shaxsda mas’uliyatli bilim, ya’ni olingan bilimlarni hayotda to‘g‘ri qo‘llay olish ko‘nikmasini shakllantiradi. Bugungi ta’lim tizimida kompetensiyaviy yondashuvning asosiy g‘oyasi ham aynan bilim va amal uyg‘unligiga tayanadi, bu esa G‘azzoliy

qarashlarining dolzarbligini tasdiqlaydi.

G'azzoliy tarbiya masalasida shaxsning individual xususiyatlarini inobatga olish zarurligini ta'kidlaydi. Uning fikricha, har bir insonning ruhiy holati, qobiliyati va tayyorgarlik darajasi turlicha bo'lib, tarbiya jarayoni shunga mos ravishda olib borilishi lozim. Bu yondashuv shaxsga yo'naltirilgan ta'lim konsepsiyasining dastlabki shakllaridan biri sifatida baholanishi mumkin.

Shaxsning individual ehtiyojlarini hisobga olish orqali unda o'ziga ishonch, ichki motivatsiya va ijtimoiy moslashuvchanlik rivojlanadi. Bu esa G'azzoliy pedagogik qarashlarining zamonaviy ta'lim metodologiyasi bilan uyg'unligini ko'rsatadi. Globallashuv sharoitida shaxsiy rivojlanish faqat kasbiy bilimlar bilan cheklanib qolmay, balki ma'naviy-axloqiy yetuklikni ham talab etadi. G'azzoliy asarlarida ilgari surilgan g'oyalar shaxsni ichki barqaror, mas'uliyatli va ongli inson sifatida shakllantirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, yoshlar tarbiyasida bu qarashlar ma'naviy bo'shliqni to'ldirish va salbiy ijtimoiy omillarning oldini olishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Shu jihatdan, G'azzoliy ta'limotini zamonaviy ta'lim dasturlariga integratsiya qilish shaxsiy rivojlanishning samaradorligini oshirishi mumkin. Bu esa uning ilmiy va amaliy ahamiyatini yanada kuchaytiradi.

O'tkazilgan nazariy tahlillar shuni ko'rsatadiki, Imom Abu Homid al-G'azzoliy asarlarida ilgari surilgan g'oyalar shaxsning ma'naviy, axloqiy va psixologik rivojlanishini ta'minlashda muhim ilmiy-nazariy asos bo'lib xizmat qiladi. Mutafakkir shaxs kamolotini qalb, aql va nafsning o'zaro uyg'unligi orqali izohlab, shaxsiy rivojlanishni uzluksiz va ongli jarayon sifatida talqin etadi. Bu yondashuv shaxs rivojlanishini kompleks tizim sifatida o'rganishga imkon beradi.

Tadqiqot natijalari G'azzoliy ta'limotida nafsni tarbiyalash, o'z-o'zini anglash, iroda va mas'uliyatni shakllantirish shaxs kamolotining asosiy mexanizmlari sifatida belgilanganini ko'rsatdi. Ushbu jihatlar zamonaviy psixologiyada e'tirof etilgan o'zini boshqarish, emotsional barqarorlik va ichki motivatsiya tushunchalari bilan uyg'unlik kasb etadi. Bu esa G'azzoliy qarashlarining zamonaviy ilmiy yondashuvlar bilan mos kelishini tasdiqlaydi.

Shuningdek, G'azzoliy asarlarida bilim va amal birligiga alohida e'tibor qaratilishi shaxsiy rivojlanishda nazariy bilimlarning amaliy ahamiyatini oshiradi. Axloqiy fazilatlar asosida shakllangan shaxs jamiyatda ijtimoiy moslashuvchan, mas'uliyatli va barqaror pozitsiyani egallaydi. Bu jihat mutafakkir merosining pedagogik va tarbiyaviy ahamiyatini yanada kuchaytiradi.

Xulosa qilib aytganda, Imom al-G'azzoliy merosi shaxsni komil inson sifatida tarbiyalashga qaratilgan universal konsepsiyani o'zida mujassam etadi. Uning asarlarida bayon etilgan g'oyalarni zamonaviy ta'lim va tarbiya tizimiga integratsiya qilish shaxsiy rivojlanish samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Tadqiqot natijalari G'azzoliy qarashlarining bugungi kunda ham dolzarb bo'lib, shaxsiy rivojlanish masalalarini ilmiy asosda yoritishda muhim manba ekanini ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Al-G'azzoliy, Abu Homid. Ihyo ulum ad-din. — Qohira: Dar al-Kutub al-Ilmiyya, 2011.
2. Al-G'azzoliy, Abu Homid. Kimyo-yi saodat. — Toshkent: Movarounnahr, 2019.
3. Al-G'azzoliy, Abu Homid. Mizan al-amal. — Bayrut: Dar al-Fikr, 2004.
4. Al-G'azzoliy, Abu Homid. Ayyuha-l-valad. — Toshkent: Hilol-nashr, 2020.
5. A.Beck Cognitive terapy and the emotsional disorders – New York: International Universities Press, 1976
6. A. Ellise “Reasons and emotsion in psychotherapy. – New York: Lyle Stuard. 1963.
7. G'oziev, E. F. Psixologiya. — Toshkent: O'qituvchi, 2018.
8. Davletshin, M. G. Umumiy psixologiya. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2016.
9. Karimova, V. M. Shaxs psixologiyasi. — Toshkent: Fan, 2019.

10. hikmatlar.uz

11. www.bukhari.uz

12. www.ziyouz.com